

ІНТЭРТЭКСТ

інтэргэст

Леанід Галубовіч

...калі за інтанацыяй уздыху стаіць жыцьцё
цэлага пакаленьня людзей, —
да яго варта прыслушацца...

НеЛеГАЛізаванае

“Так ужо сталася ў гэтым сьвеце, што ўсякі талент, асабліва калі ён яркі і неардынарны, перш чым зьявіцца людзям і заслужыць іх прызнаньне, сустракае жорсткі (калі не сказаць шалёны) супраціў тых, ад каго залежыць ягоны лёс. А залежыць ён шмат ад каго і ад мноства акалічнасьцяў жыцьця, што нярэдка прыводзіць да краху мастака ў літаральным і пераносным сэнсе. Адныя ломяцца пад цяжарам злых падкопаў і неспрыяльных абставінаў, другія разьменьваюць свой несумненны талент на дробную манету часовай карысьці... Патрэбен характар, несаступны і ўпарты, каб абараняць першыя ўсходы дараваньня, устаяць пад націскам жыцьця, усемагутнай у наш век бюракратыі, зьявіць мастацтву свае здольнасьці ў іх чыстым і сумленным выглядзе.”

Васіль БЫКАЎ.

Уладзімір Някляеў.

«Так»: Кніга паэзіі. –

Менск: Выдавец В. Хурсік, 2004, 2000

асобн., 230 стар.

...Мы з Някляевым людзі розныя. Аднак паэзія збліжае розных людзей. Сёньня наша, найперш апазіцыйная, літаратура, асабліва паэзія, поўніцца фармалістычнай філалагічнай забаўкай ды нястрыманым сьмехам.

Пра пацешную, а месцам брутальную кніжку «Дуліна ад Барадуліна» столькі пананісана-панаказана, што някідкая, замкнутая на САБЕ ў спрадвечным ЧАСЕ кніжка выбітной, сапраўднай, рэдкай па ранімасьці болю паэзіі Уладзіміра Някляева «Так» як бы згубілася ў гэтым калялітаратурным вертэпе. Бо што ж: пасадзілі на покуць гумар ды іронію, а дзе ж яшчэ з часоў Купалы чаканы высокі пасад між народамі?

Зрэшты, мы яшчэ добра памятаем, як паўтары гады таму У. Някляеў выдаў у сьвет напаяўнаграфічны рамачык «Лабух», аднак жа, вытрываўшы крытычны напал бальшыні сваіх калег-прыхільнікаў, стварыў вось гэты паэтычны шэдэўр (а мажліва, той рамачык быў проста роздыхам, своеасаблівай аэробікай падчас творчых вымаганьняў над паэтычнай кніжкай):

Ой ты, мацёрка-Айчына,
Як ты соладка спяваеш,
А мяне ваўком ганяеш
Па ўсім лесе, па ўсім свеце...

Ужо ня памятаю, калі чытаў я паэтычную кніжку з такой насалодай без абсалютнага змусу. Увогуле, мне цяжка згадаць яшчэ якога беларускага паэта з такой высокай творчай энергетыкай на схіле шостага дзясятку свайго зямнога веку... Заўважу, што я абраў лакальную задачу, а менавіта: звярнуць увагу чытача на вартую вершаваную кніжку (што сёньня само па сабе рэдкасьць), прыпыніцца на яе найбольш адметных мастацкіх асаблівасьцях.

Адразу ж трэба сказаць, што сама гэтая кніжка (вершы і дзьве паэмы) пісалася наводдаль Айчыны, а таму грунтавалася на неадольнай настальгіі па Ёй. Як сказана ў вершы «Ластаўка» (які, дарэчы, выклікае пэўныя асацыяцыі з аднайменным вершам Анатоля Сыса):

Дарагое ёсьць дарагое.
Ува мне

Там, дзе сэрца тугое
Ад скразной непазбежнай тугі
Б'ецца
Ластаўкай берагаваю
Беларусь
Аб свае берагі.

Таму лагічна, што галоўны твор кніжкі, паэма «Ложак для пчалы», ёсьць непамыслым намаганьнем паэта наблізіць радзіму да такой бязьмежнасьці, каб, урэшце, знайсці яе на месцы свайго аддаленьня там, дзе ты ёсьць. Старажытныя руны карэла-фінскай «Каляваль» і фальклор беларускага язычніцтва зьвіваюцца ў адну непарыўную ільняную нітку, якая зьвязвае паэта са сьветам яго далёкіх продкаў і жыцьцём сучасніка.

Ля возера – наўкол – жанкі
стаялі,
Вязалі з ніцяў сеці,
і луналі
Над імі спевы – тыя ж, што і ў
нас,
Калі жанкі спявалі ў даўні час...

Міфалагічны перагук, сэнсавы і моўны (руна беларускага фальклору), нават сюжэтныя перапляценні Калявалы і нашага разрозьненага нацыянальнага эпасу, так і не сабраныя ў адно цэлае (мажліва, паэма «Ложак для пчалы» будзе такім падсьвядомым штуршком да падобнай справы), вызначаюць гэты арыгінальны высокамастацкі твор сярод вершаваных напластаваньняў нашай літаратуры цягам апошніх дваццаці гадоў (умоўна адлічваючы час ад зборніка «Шлях-360» А. Разанава).

Сусьвет у вобразе Сонца, Чалавек у вобразе Пчалы ствараюць Мёд у вобразе Жыцьця... Гэткая мне ўяўляецца галоўная фабула паэмы. Сюжэт жа, а лепш сказаць задума самой паэмы ня толькі не хрысьціянская, а ўвогуле як бы даБОГАстваральная. Гэта спроба выявіць той час, калі чалавек, пакланяючыся шматлікім багам, мог сам станавіцца ім роўняй, калі таго вымагала жыцьцёвая сітуацыя (бо яшчэ не настаў час адзінаму Богу сабраць сілу ўсіх паганскіх багоў у адну сваю моц).

Безумоўна, у паэме процьма алюзіяў на сучасны стан нашага грамадства. Да гонару паэта яны ня зводзяцца да грамадзянскага барабаннага бубненьня. Гарманічныя агульнапранікнёныя фінска-карэльскія і крэўска-крывіцкія сьветапогляды, а таксама палітычных узаемаадносін (літвінаў з маскалямі і ляхамі), не-

пазбежных лёсавых звязак (пупавінай з маці, словам з радзімай, помыслам з сябрамі-калегамі), самацгтацыі з ранейшых твораў урэшце, магчыма, нечакана для самога паэта, дазваляюць яму выткаць на міфалагічнай аснове надзіва яркае мастацкае палатно, рэалістычны вобраз духоўнага чалавечага жыцця, калі так можна сказаць. Нават цяжкавымоўныя напершапачатку імёны Вяйнемёйна, Леммінкяйна, Ільмарынена паступова робяцца на забытых гэткіх ж звычайных, пазнавальных і сваімі, як Карэньчыха Стапуліха, Ляксеі і Лявон, аднакарэньнымі і адназначнымі, як Кайса і Кася, Міттумары і Купальле... Вось яно, зачараванае кола вечнасьці: Сонца – зямля – дзяржава – народ – сям’я – чалавек (асоба) – Сусьвет.

Працуюць дзеля нагляднасьці некалькі лагічна звязаных строфаў:

Дзева села на аблоках,
На крайку высокай хмары,
Каб агонь на ёй люляці,
Закалыхваці зарніцу
У чырвоназлотай люльцы
На сярэбраных падвязках,
Каб хутчэй расло з дзіцяці
Сонца цёмнай Калевале.

.....
Дзе мужчыны Калевалы?
Шчупака чаму не ловаць?
Можа, ім не трэба Сонца,
Калі ўжо агню баяцца?

.....
Калі ўсе разам кінуты з нябёс –
Агонь злавіцца можа: доля, лёс,
Злавіцца Сонца можа з цемнаты
І той шчупак, што жэр агонь
сваты...

Дарэчы, завяршальныя радкі твору міжволі вяртаюць нас да пачатку гаворкі, а менавіта да Бога, як ні дзіўна, да ўсё таго ж *сьмехатацтва*:

Даруй ты, Божа,
Мне
Свае грахі.
Бог мяне як гахне мехам!
Смецце зорнае мне ўслед!..
А як яшчэ пакінуць гэты свет?..
Калі не так?..
Са светласцю.
Са смехам.

Нарэшце паэт (чалавек увогуле), хоць і гэтакі парадаксальным чынам, а ўсё ж прыходзіць да адзінага Бога (вечнасьці), з якім яму, па даўняй звычцы,

усё яшчэ хочацца быць, калі не на роўных, дык хоць бы здольным на моўнае супрацьстаяньне...

Аднак на гэтым яго бессэнсоўныя патугі канчаюцца. Разам з паэмаю. У тым – найвышэйшая адзнака мастацкага таленту аўтара.

Юры Станкевіч.

«Апладненне ёлупа»: раманы, аповесці, апавяданні. –

Менск: рэдакцыя «Настаўніцкая газета», 2005, 2000 асобн., 560 стар.

Вядомы прэзаік Юры Станкевіч, не зважаючы на няўвагу да сваёй творчай асобы дзяржаўнымі выдаўцамі, сам зрабіў сабе падарунак да ўласнага юбілею: выдаў цудоўную кніжку як у мастацкім, так і ў паліграфічным выкананні «Апладненне ёлупа» (кідаецца ў вочы яе белчырвона-белы залацінены еўрапейскі лоск: «Jury Stankevich»)... Калі на гэтую кніжку, найперш як на твор мастацкай літаратуры, звернуць увагу замежныя выдаўцы, магу з упэўненасцю сказаць, што з «раскруткай» пісьменьніка ў іх ня будзе чарговага праліку на постсавецкай літаратурнай прасторы.

Ужо 10 гадоў як я зьяўляюся сьведкам істотных, а падчас проста непераадольных перашкодаў у звязку з публікацыяй твораў Ю. Станкевіча (вось і ў гэтай кніжцы аповесць «Лавец святла поўні» пададзена са змушанай згоды аўтара з цензурнымі скарачэньнямі). Памятаю, нават у вольналюбівай «Крыніцы» вядомы (сацыял-дэмакратычны) крытык прылюдна абвінавчваў Ю.Станкевіча ў расізме, як рэдактар аддзелу прозы паўставаў супраць друкаваньня ягонага апаведу «Усе малпы любяць бананы»... Але Ю. Станкевіч (паспрабую абараніць калегу) як паталагічны беларус аніколі ня быў і ня мог быць чалавекам каставым, прапаведнікам нацыяналізму, а тым больш не праводзіў ідэалогію расізму ў сваёй творчасці. Так, ён ставіў праблему (дыягназ) сучаснаму дэмаграфічнаму сацыяльнаму стану грамадства, безапеляцыйна і беспардонна паказваў на дзяржаўнае стаўленьне да нацыянальнай ідэі. Неаднойчы спрабаваў –

нярэдка раздражняючы і злуючы чытача – напамінаць яму, якія драматычныя, а можа і трагічныя пасьледкі ланцуговай рэакцыі могуць чакаць нас і нашых нашчадкаў у недалёкім будучым пры падобным разьвіцьці (у тым ліку глабалізацыі) сусьветнага грамадства ў цэлым...

Што праўда, падчас Ю. Станкевіча «заносіць», ён насамрэч, а мо і наўмысна, перабірае меру, таму маладасьведчанаму чытачу можа падацца, што абвінавачваньне яго некаторымі крытыкамі мае пад сабой абгрунтаваныя падставы і рацыю... Але ці не вынікае тое з непазьбежнасьці сітуацыі, з немагчымасьці абыходзіць бокам, каб праз пэўны час яна ўсім нам бокам ня вылезла... (Нацыянальную годнасьць, асабліва ў такіх прамежкавых асяродках, дарэшты не сабраных, груба кажучы, недатвораных нацыяў, як беларусы, трэба будзіць, гэтаксама як і агульначалавечы сумленьне, у сусьветным маштабе. Хэменгуэўскае «па кім гучыць зван» не губляе актуальнасьці ў дадзеным (станкевічавым) выпадку. Таму хто ведае: ці ня можа так здарыцца, што, абвінавачваючы сеньня Ю. Станкевіча ў нацыянальнай цьвёрдасьці, а бадай, жорсткасьці, ужо заўтра мы ня будзем зноў чухацца заднім розумам, пажынаючы трагічны плён свайго мяккацелага касмапалітычнага гуманізму?) Бо насамрэч усе без выключэньня тэксты Ю. Станкевіча – гэта своеасабліва перасьцярога суайчыньнікам: ды паглядзіце ж вы, «грэбаньня псіхі», што ў вашым доме робіцца! З некаторымі вострымі месцамі ў гэтых тэкстах можна (і трэба!) палемізаваць, але на высокім узроўні маральнай і этычнай адказнасьці, а не на інстынктыўнай неабвержнасьці самаўпэўненасьці тых, хто ведаюць, што іхня Беларусь ня ёсьць Беларусьсю Станкевіча. Бо Ю. Станкевіч не гуляе і не зьбіраецца гуляць з чытачом у аніякія папулярныя гульні – ні гастронамічныя, ні ідэалагічныя, дзе найпрасьцей схлусіць чалавеку альбо прыўкрасіць ягоную рэчаіснасьць, чым адкрыць вочы на Зло, якому немагчыма не супрацьстаяць, каб выжыць, даючы, можа, апошні шанец Дабру на абарону чалавечнага ў чалавеку, родавага ў народзе, нацыянальнага ў айчынным...

Творчае майстэрства дазваляе пісь-

меньніку быць упэўненым у сваім літаратурным прагматызме. Кожны сказ і фраза Ю. Станкевіча напоўненыя лагічным рытмам, а ў гэтым жа заўсёды пакідаецца прастора для роздыху і агляду сюжэтай (жыцьцёвай і лёсавай) перспектывы... Усе яго творы арыгінальныя і вострасюжэтыя, алегарычныя ў сваёй пераважнай большасьці. Форма і зьмест іх нязмушаныя і ненавязьлівыя, таму заўжды сьвежыя і гарманічныя ў сваім спалучэньні. Іншым разам, праўда, нярова пульсуючы тэкст «захлёбваецца» ад моўнай недастатковасьці (нядаўна чытаючы кніжку П. Васючэнка «Адпостраванні першатвора» наткнуўся на неадназначны пасаж: Валянцін Акудовіч называе Юрыя Станкевіча «шашалем беларускай мовы»; акцэнт, думаецца, правільны, але націск адчувальна перабольшаны). Для Ю. Станкевіча заўсёды першаснай была ідэя твору (яго сюжэт), спадарожныя ім дзеянньне, учынак, мараль і псіхалогія герояў. Моўны ж пласт найчасьцей быў другасным. Аднак трэба прызнаць, што ў апошніх па часе тэкстах аўтара ўсе гэтыя чыньнікі мастацкай задумы робяцца больш сумяшчальнымі і гарманічна дапасаванымі.

Мае рацыю адна з нашых найбольш яркіх і глыбокіх сучасных крытыкаў Ірына Шаўлякова, заяўляючы, што «трагічнае светаадчуваньне, уласьцівае мастацтву fin de siècle, для беларускага літаратара ўзмацняецца стратаю нацыянальнай самасьці. Сітуацыя «нацыянальнага чаканьня» (знікненьня, заняпаду, распаду і г.д.), якая абмяркоўваецца ўжо бяз колішняга імпэту, у значнай ступені спрыяе пашырэнню амаль кафкіянскай мадэлі мастацкага асэнсаваньня рэчаіснасьці. Найбольш поўнае і пасьлядоўнае ўвасабленьне гэтай мадэлі набывае ў творчасьці Юрыя Станкевіча».

І наастанку – цытата з яго «Зямлі Запаветнай»: «...мы нацыя без сэрца. У нас няма такога цэнтра, як у іншых. Наш цэнтр сам па сабе раз'яднаны... Людзі заўсёды імкнуліся знішчыць тое, што не разумеюць. Гэта лягчэй, чым імкнуцца зразумець. Адсюль комплекс непаразуменьня, ... «дзікае паляванне». Бессэнсоўна спрачацца з усім, я гэта вырашыў для сябе. Яшчэ вырашыў, што цяпер гэта не наша зямля. Нам патрэбная свая зямля, я

знайшоў яе. Цяпер мы павінны толькі засяліць яе аднадумцамі і зрабіць урадлівай. Скажы, я падобны на вар'ята?».

А ён, а ты, а мы?..

Падчас здаецца мне, што гэта ўсім нам, сённяшнім беларусам, шэпча сваю вусьцішную перасыярогу маленькі і трагічны герой Ю. Станкевіча «даўнёнак» Данік з вядомай аповесці «Любіць ноч – права пацукоў», заклікаючы ставіцца да ўсяго ў нашым адзіным чалавечым жыцці: пільна-пільна-пільна...

«Апладненне ёлупа» ўласна для мяне – адна з лепшых кніг сучаснай нацыянальнай прозы, прачытаных мной на пачатку XXI стагоддзя.

Вальжына МОРТ.

«Я тоненькая як твае вейкі». –

Менск: Логвінаў, 2005, рэдагаваньне і пасьямова А.Хадановіча, з захаваньнем аўтарскай артаграфіі, 200 асобн., 110 стар.

Паэт – гэта вырак. У дачыненні да Вальжыны Морт – затаемнены, пэўна не выяўлены, не сабраны ў сваю поўную сілу. Так ужо закладзена Прыродай, што сапраўдных творцаў у жыцці не абыходзяць ні драмы, ні трагедыі, ні надломы, якія могуць здарацца з імі як у рэальным жыцці, так і ва ўнутраным іх сьвеце – бачныя нам ці няўвідныя – ды ўсё адно на тварах (і творах) творцаў адлюстроўваюцца ўсе іх лёсавызначальныя праявы. Немагчыма ствараць *высокае* мастацтва, не спазнаўшы *нізкага*, што, у рэшце рэшт, і прыводзіць да СПОВЕДЗІ – ачышчэння цела і ўзвышэння духу – творчага акту па сваёй сутнасці. Таму, як мне думаецца, *упэўніцца ў чалавеку* без праявы яго душэўных пакутаў дарэшты нельга. Ды і сам чалавек канчаткова спраўджваецца сваім сконам...

Некалі былі затаіліся ў мяне два радкі, якія не займелі далейшага разьвіцця. Ратуючы іх ад нябыту, я выдрукаваў іх на самым пачатку кніжкі “Зацемкі зь левай кішэні” яшчэ ў 1998 годзе:

“Я стаю за тваімі вейкамі – ты ня бачыш мяне...”

Проста хачу гэтым зьвярнуць увагу

на пэўны перагук у нашым з В.Морт сьветаадчуваньні ў зьвязку з назовам гэтай яе першай кніжкі. І калі пад *вейкамі* можна правесці больш ці менш відавочныя паралелі, то са зрокам і сляхам кантраст нашмат большы. В.Морт, безумоўна, *прасунутая* (начытаная) інтэлектуалка. Аднак на яе інтэлекце адсутнічае пакуль пячатка суролага чалавечага вопыту (ня будзем жа залічваць да яго яе *мастацкі* “трыпер”). Калі аднойчы я, на мой погляд, справядліва паспрабаваў пакрытыкаваць тэксты В.Морт і яе супольнікаў па калектыўным зборніку “12+1” за амаральнасьць, то нядоўга чакаючы быў ахарактарызаваны яе прыхільнікамі “*старым крытыкам*” (напэўна, меўся на ўвазе найперш мой традыцыйны літаратурны кансерватызм) і, як у пасьямове да гэтага зборніка паэткі, “*здавалася б, разумным*”. Нашых, як кажуць, “не замай!” Цікава, што перад тым як азнаёміцца з кніжкай В.Морт, я, жадаючы больш даведацца пра аўтарку, вырашыў асьцярожна распытаць пра тое ў адной маладой паэткі: “*О, – сказала дзяўчына напэўно, – Вальжына ўжо стварыла сабе такое імя! Выступае цяпер у Еўропе на імпрэзах разам з нобелеўскімі лаўрэатамі. А хутка выйдзе замуж і ўвогуле з’едзе ў Амерыку...*”

Госпадзе, думаю, добра, каб вярнуўся з Нарвегіі С.Адамовіч, а то з кім тады нам тут заставацца?!

Аднак жа – наблізімся да тэкстаў неардынарнай і напраўду таленавітай В.Морт. Яшчэ сам ня так даўно зьяўлены ў літаратуры мэтр *лінгвістычнага іранізму* А.Хадановіч “легка і ізыцно” выпраўляе яе ў людзі. Ставячы аўтарку ў розныя ракурсы, ён шукае і знаходзіць у яе тэкстах тое, што жадае знайсці. Аднак жа, намагаючыся пераканацца ў тым, я, як чытач, натыкаюся на не заўжды адэкватнае пацьвярджэньне ягоных “спроводиловок”. Маргіналі Морт, яе метафарычнае мысьленьне ад адваротнага, мусовае рассліваньне сьвядомаснага пласту, досьведны абсурдызм – на жаль, ня мае ў беларускай літаратуры ні *свайго* захаванага класічнага тылу папярэднікаў, ні аптымістычнай персьпектывы ўсё менш *намоўленых* наступнікаў. Пакаленьне, якому сёння няма чаго сказаць пра сябе, апроч як

пасмяяцца з сябе, хутчэй даможацца старэчага маразму, чым сьсівелай мудрасьці...

Сама паэтка гэта міжіншым прадчувае:

Калі доўга стукать
галавою
аб бэтонную сцяну,
бэтон стане цёплым...

Прызнаем, што В.Морт валодае своеасаблівым адметным стылем, аб'ёмным гарадскім і, што важна, незацяганым раз-моўным арсеналам, раскаванай, аднак канструктыўнай у складаных і неадназначных падтэкстах формай мыслення... Ня буду надакучваць чытачам і сьмяшыць сучаснага аўтара жаночымі і мужчынскімі рыфмамі і сілаба-гонікай (нераўнюючы як вышэй працытаванай *сілабэтонікай*)... Заўважу толькі, што пераклады і проза паэтки (і тут я падзяляю меркаваньне аўтара пасьяслоўя А.Хадановіча) падаліся мне больш значнымі і цікавымі і па форме, і па стылістыцы, і па метадалогіі пошуку хоць якога выйсьця з уласнай чалавечай адзіноты ў грамадска-глабальную адчужанасьць... Адным словам, калі гэты талент не абрасьце *гамбургерскім* тлушчам і англійскай *трасянкай* у Амерыцы, то мецьмем надзею наноў вылавіць “між берагамі” **айчымны** талент з мажлівым літаратурным плёнам...

Чаго б я хацела?
Быць маленькай вяснушкай
на носе ветру
Ехаць у машыне
з адчыненым верхам
Побач з мужчынам
у стальным веку
А хай і падлеткам –

пачынае прагаворвацца неўтаймоўная прырода жанчыны ў адным з вершаў паэтки. І ці не ідэал такога мужчыны знаходзіць В.Морт у вершы Леанарда Коэна. Вось як цудоўна ён гучыць у перакладзе з ангельскай мовы нашай беларускай, як называе яе *пасьямоўшчык*, “марышэлэўскай Франкенштэйн”:

Я чуў пра чалавека
Які кажа словы так прыгожа
Што жанчыны аддаюцца яму навек
Варта толькі вымавіць іх імёны
І я губляю дар мовы побач з табою
І маўчаньне квітнее пухлінай
на нашых вуснах
Бо я чую як ён падымаецца па
сходах

І адкашліваецца каля нашых
дзьвярэй.

Чорт, нават такога, як я, няхай і злыселага, і, здавалася б, не зусім дурнога крытыка, гэтая “продвинутая” *дзеўка* напрыканцы ўсё-ткі *ўгаварыла да летшага*...

«СЛОВА ПРА ЯНА СКРЫГАНА». –

Мінск: «Беларускі кнігазбор», 2005,

рэдактар Н.Давыдзенка, прадмова

Г.Скрыган, 300 асобн., 216 стар.

Ян Скрыган – адзін з тых, хто захаваў свой талент, адпакутаваў за яго і не гандляваў ім пасья сібірскай “Галгофы”. Сёньня рэдка выходзяць такія кніжкі – глыбокай пашаны і сьветлай памяці да асобна ўзятага чалавека. Цяпер нашая памяць стала падобнай да зэкаўскага «общака». Штосьці з ёй ня так. Яна стала дзяржаўна-выбарачнай альбо ўсеагульна-святочнай.

І ўсё ж гэтая кніжка – выйшла. Унук Яна Аляксеевіча – таксама Ян, які ўжо доўгі час займаецца канцэртнай дзейнасьцю ў Нямецчыне (адмысловы прафесійны гітарыст) ахвяраў патрэбную суму дзеля ўвекавечваньня літаратурнай творчасці роднага дзеда. Кніжка атрымалася яркая і запамінальная, дзякуючы... яе герою, яго неардынарнай жыцьцёвай біяграфіі і адметным творчым набыткам.

Пра Яна Скрыгана найперш успамінаюць як пра высакароднага чалавека, выдатнага мовазнаўцу і літаратурнага стыліста (А.Васілевіч, С.Грахоўскі, С.Шушкевіч, Я.Брыль, І.Шамякін, У.Дамашэвіч, У.Ягоўдзік, Х.Лялько, В.Коўтун, А.Кудравец, Г.Далідовіч, А.Жук...). Пра яго адданасьць мацярынскаму слову памятаюць нават тыя, хто засьпеў яго на самым схіле жыцьця. Вось як пра гэта згадвае тады яшчэ юны А.Федарэнка: “*Перада мною стаяў чалавек з інішага свету, з ім нельга было гаварыць так, як мы, пачынаючыя літаратары, адзін з адным гаварылі. Я зразумеў, што значыла для гэтага чалавека нават адно-адзінае няправільна, нязграбна ўжывае слова. Дзевятнаццаць год пакут, арыштаў, допытаў!.. Міжволі зразумееш цану Слова, якое можна выраптаваць. А можна і безнадзейна пагубіць.*”

Альбо – там жа – такое: “Ян Аляксеевіч?! Няўжо вы помніце мяне? Як я рады!” “Я таксама вельмі рад (і тут направіў!)...”

Таму, можа, чытаць рускамоўныя ўспаміны любімага ўнука такога захавальніка нашай мовы было трохі ніякавата (як, дарэчы, і дачкі Галіны): «Мне повезло. Я родзілся внуком замечательного деду, который, можно твердо сказать, – отдал мне часть своей жизни, своего сердца. (...) Как только я стал себя помнить, дед всегда со мной: его взгляд, его улыбка, его тихий спокойный голос, его несуетливые движения, его общение со мной без сюсюканья на серьёзной и уважительной волне». Ва ўсякім выпадку дзеля павагі да юбіляра (а Яну Скрыгану сёлета споўнілася 100 гадоў) гэтыя тэксты можна было б і перакласці. Але гэта ўжо нашая агульная беларуская адмета: сваё хаваць у запеччы, чужое садзіць на покуць. У тым ліку і ў пісьменьніцкіх сем’ях. А пасля ездзіць па Беларусі і плакацца, што народ забывае сваю родную мову. Мне пра гэта, паверце, няпроста пісаць, але – пісаць трэба, бо гэтак недалёка і да духоўнай нацыянальнай трагедыі.

Ёмка і глыбока напісаў пра адзін незабыўны ўспамін, зьвязаны з паслялагерным жыццём Яна Скрыгана, пісьменьнік В.Тарас. Пра тое, як на выпадкова выгукнутае ў калідорах выдавецтва: “Скрыган, выйдзіце!”, – “Іван Аляксеевіч ускочыў, выцягнуўся ў струнку, рукі – на швах. Збялеў увесь, вочы зрабіліся шклянныя, што ў мёртвага. Мы глядзелі на яго здзіўлена: чаму ён так спалохаўся? А гэта спрацаваў інстынкт “зэка”: прайшло толькі два гады, як Скрыган вярнуўся са зняволенья, з ГУЛАГа”...

Напрыканцы гэтага ўспаміну (між іншым, ніколькі не прыніжаючы чалавечы гонар Я.Скрыгана) В.Тарас заключае: “Апошнім часам усё часцей згадваецца тая размова з нябожчыкам Скрыганам. І амаль дакладна састыкоўваецца з тым, што дзеецца ў нашым доме...”

Кніжка агулам атрымалася цікавая, запальная, чытаецца нервова, на зьбітым дыханьні. Гэта не звычайныя адпіскі-панегірыкі выпадковаму чалавеку, напісаныя на просьбу родных ці нейкай дзяржаўнай установы. Гэта справядлівая да-

ніна памяці таленавітаму і сумленнаму чалавеку, які пражыў сваё жыццё так, як было наканавана Звыш.

Наўрад ці скажу лепш, чым напісаў Я.Саламевіч: “Взьміце і пачытайце яго творы. Разам з ім памаліцеся ціха нашаму роднаму беларускаму слову, якое ён так любіў, якое шанаваў і песьціў з такою мілатою і пашанатаю, бо любіў свой край, сваіх людзей, сваю Бацькаўшчыну і жадаў усім толькі дабрыні, святла і ішчасця.”

Раман ЯРОХІН.

«Интонация вздоха»:

гутаркі, нарысы, россып. –

Мінск: «Беларускі фонд культуры», 2005, рэдактар С.Пяткоўскі, прадмова І.Шамякіна, 1000 экз., 944 стар., з архіўнымі фотадымкамі.

Вонкава кніжка вядомага журналіста Рамана Ярохіна выглядае як важкі і шыкоўны падаруначны фаліант. На любой кніжнай (хатняй ці бібліятэчнай) паліцы сваёй яркай выпукласьцю і адметнай пазалотай яна наўрад ці саступіць **ладнаму** тому выбранага каго-небудзь з нашых альбо замежных класікаў. Рэдкі для Беларусі выпадак, каб кніжка літаратурнай журналістыкі была такой прэзентабельнай, а да ўсяго яшчэ і чыгальнай. Гэта своеасаблівае “выбранае” Р.Ярохіна. Усе матэрыялы, сабраныя тут, у свой час друкаваліся пераважна ў газеце “Советская Белоруссия”, дзе Раймонд Аляксеевіч (сапраўднае імя аўтара) доўгі час загадваў аддзелам культуры. Сам ён па нараджэньні рускі, застаўся ў Менску пасля вайны. Журналістам стаў выпадкова, хоць (рэдка выпадак) не засьведчыў свой занятак ёю як другой найстаражытнай прафесіяй. Няўдзячная справа – пісаць кватэра пра аб’ёмнае, да вызначанага табе памеру. Спадзяюся, журналіст літаратара зразумее. Тым больш такі вопытны і таленавіты, як Раман Ярохін. Назоў ягонай кніжкі «Интонация вздоха» – гэта даніна музычнай прыхільнасьці аўтара і мера разуменьня ім складанага і неадназначнага зямнога жыцця. Кніга пачынаецца своеасаблівай *літаратурнай увер-*

цюрай, прыпавесыцю пра невядомага савецкага салдата, якога празвалі *Чайкоўскім* за тое, што ён не расставіўся са сваёй скрыпкай (музыкай) нават на вайне. Ён іграў, наіўна жадаючы прымірыць дзве супроцьлеглыя сілы – Дабро і Зло. Шукаў *гармонію* жыцця ў сэрцы скрыпкі, як ва ўласнай душы. І калі знаходзіў, то даносіў яе да слыху азбярэлых ад забойчага супраціву людзей. Куля прашыла іх навывлёт (скрыпача і скрыпку). І былі яны насыпех закапаных пад *безымяннай* таблічкай: *Чайкоўскі*. Аднак музыка іх трагічнага лёсу ўсё яшчэ працягвае гучаць. Аўтар кніжкі як бы спрабуе шукаць тую прымірэнчую гармонію і ў пасьяваенным жыцці, спрабуючы выцягнуць самыя *высокія* ноты пасярод *нізкага* і бруднага – сацыялістычнай класавай барацьбы і духоўнага хаосу. Ён верны ідэалам свайго, па сутнасці ўжо пражытага, жыцця: **чалавечаму гонару, сумленьню, прафесійнай годнасці**. Так, па вялікім рахунку, ён – кансерватар, бо любіць і ня здраджвае свайму прамінуламу. Толькі ідыёт можа пасьміхацца са свайго жыцця і ўласнай памяці. Праўда, у некаторых (*прасунутых*) чытачоў можа скласьціся ўражаньне, што Р. Ярохін чалавек **савецкі** да апошняй магуліны. Скажам, чытаючы яго дыялог з былым Старшынём Вярхоўнага Савета СССР, паэтам А. Лук’янавым:

«– Недавно вот вышла книга «Пленники Евтерпы», которая вобрала в себя стихи Маркса и Энгельса, Ленина (да, пытался писать в Шушенском), Сталина (ну, его стихи входили когда-то в учебники), Мао Цзэдуна и Хошимина, Гитлера и Муссолини...

– Под одной крышей – палачи и гении?

– Эту книгу выпустило какое-то «тиратское» издательство в Люберцах. Один экземпляр кто-то при входе в Госдуму передал мне в конверте: наверно, потому, что завершали сборник мои стихи – из «Венка сонетов». Рад был встретить здесь и стихи Андропова. Я близко знал Юрия Владимировича, он был тонким ценителем поэзии...»

Альбо гэты пасаж аўтара з успамінаў пра М. Хрушчова:

«Прощание с культом личности Сталина затянулось, вот уже десятки лет длится. Вопросы же множатся... А может, прав был Михаил Шолохов со своей верой: «Был культ, но была и личность»? Личность – диктатор. Личность – вождь. Злодей и гений...»

Але ж чытаем і супрацьлеглае:

«Алесь Кучар бритвой вырезал свои статьи-доносы из старых журналов и газет, заметая следы. Лукаш Бендэ прятал в домашней библиотеке черновики своих доносов на белорусских писателей – нашли их случайно среди книг, после кончины Бендэ проданных его наследниками нашей Национальной библиотеке.

Ушли из жизни без покаяния.

Ещё не все судьбы репрессированных писателей высветились. И надо бы – пора! – открыть все архивы полувековой и большей давности, чтобы исчезли последние белые пятна в трагических страницах того времени. А иначе – станем Иванами, не помнящими родства.»

У адрозьненне ад некаторых сваіх герояў, як, да прыкладу, сына мастака М. Савіцкага Андрэя («*Всё рушится, всё гибнет. Культуре искусственно сломали хребет. Я живу в стране, которую убили. Меня – нет, лично меня не убили. Я советский человек, воспитан на советском патриотизме и присягал, когда служил в Советской армии, на верность советской стране. И не могу, не хочу изменять этой присяге. А в нынешнем развале – что может нынче осмыслить Беларусь?..*»), аўтар кніжкі ўпарта спрабуе менавіта асэнсаваць сутнасць гэтай сваёй другой Радзімы. Ён шукае адзіна магчымую, але пэўную інтанацыю голасу, па якой яго могуць зразумець і *адэкунцуца* яму ў адказ тыя, дзеля каго і пісалася яго ўласнае жыццё. Адзінае і непаўторнае. У бесперапынным пошуку суладдзя і гармоніі з усімі іншымі. І мёртвымі і жывымі (а ўсё шматлікія героі кнігі пераважна асобы вядомыя: Я. Колас, Я. Маўр, С. Станюта, З. Азгур, Б. Бур’ян, М. Лупсякоў, А. Макаёнак, К. Крапіва, М. Савіцкі, У. Караткевіч.

П.Панчанка, А.Адамовіч, В.Быкаў, Л.Александроўская...). Што ж, калі за *інтанацыяй уздыху* стаіць жыццё цэлага пакаленьня людзей, – да яго варта прыслухацца...

Уладзімір Цішуроў.

«Выслухай вецер». –

Мінск: «Беларускі кнігазбор», 2004, рэдактар Л. Дранько-Майсюк, 200 паас., 65 стар.

Ня буду хаваць, Уладзімір Цішуроў — мой стары знаёмец, добры чалавек, аднак натура стыхійная і неспрадказальная. Я ўжо ня раз пісаў пра яго і, пэўна, пры чарговай сустрэчы займею ад яго дыстанцыйную халоднасьць і справядлівыя папрокі ў недружалюбстве. Што ж, такая доля крытыка (хоць прылічваць сябе да гэтай ганаровай гільдыі літаратараў мяне можна толькі з пэўнай доляй умоўнасьці). Можна было б назваць Уладзіміра і няўдачнікам, таксама з той жа пэўнай доляй умоўнасьці. А па вялікім рахунку, скажу так, чалавек стварае ня толькі свае творы, але і самога сябе. Цягам усяго жыцця. Саматварэнне Цішурова яшчэ далёкае ад завяршэння. Яно толькі эскізнае і фрагментарнае, хоць класічна кажучы “*года к презрэнной прозе клонят*”... Вось дзьве цытаты з розных вершаў:

Свой партрэт
новым ценем азмрочваю,
ад цябе пагляд адварочваю,
з віною маё адварачэнне,
я прашу ў цябе прабачэння.
Беражы, як святое, давер
і не вер ты мне, і не вер!

Мне няма ні імя, ні наймення,
а мяне называюць
“пісьменнік”...
Пакутнік, жабрак... і яма
прыме некалі і мяне, мама...

Нешта ёсьць у гэтых непераборлівых сярмяжных строфах, і разам з тым яшчэ большага нестае. Ёсьць грубая вершаваная балванка (загатоўка), няма адпаведнай літаратурнай апрацоўкі, майстравітай шліфоўкі, ужо ня кажучы пра выве-

раную дасканаласьць і адмысловасьць паэтычнага лоску. Талент — рэч адказная: калі табе даецца, то з цябе і патрабуецца. Таму, не адмаўляючы відавочнага, а менавіта, *натуральнасьці У.Цішурова як паэта*, адзначым яго ўнутраную абдзеленасьць глыбокім досьведам літаратурнага майстэрства. Гэткі самадзейны *гусляр* сёньняшніх беларускіх дзён: ёсьць музыка ў душы, а ўласнага пастаўленага голасу бракуе, хоць ты сьпявай “пад фанеру” (займайся версіфікатарствам і перайманьнем чужога стылю, формы, а падчас і зьместу)... Пераважная бальшыня яго вершаў ёсьць ня што іншае, як загаворваньне сябе ад абсалютнай адзіноты (сіроцтва, беднасьці, а падчас і лайдакаватасьці творчага чалавека на бязьлюдных абшарах сучаснага вясковага існаваньня), нераўнуваючы як у вершы, прысьвечаным памяці мясцовага паэта М.Кушнярова (падкрэсьліваньні няўдалых месцаў скрозь мае — *ЛеГАЛ*):

Каму баліць гэта страта?
Як падаў паэт, землякі
не паспелі падаць рукі.
І зямля, ім апетая,
задыміла туманам, нібы баба
вясковая
цыгарэтаю...

Аднак будзем шчырымі, У.Цішуроў з усіх сілаў стараецца быць “самім сабой”, як бы ён ні выглядаў на людзях — расхлістаным, прастакаватым, непрычасаным... Да таго ж, піша ён *праўдзіва* і рэалістычна. І ці ня з гэтай прычыны *мастацкая праўда* яго вершаў заганяецца ў падтэкст, выстаўляючы вонкі толькі гідкія струпы няўдачлівага жыцця правінцыйнага аўтара, а то і ўсяго яго атачэння, як вось у гэтых неадназначных радках:

І недарэкі, і нават дарэкі
пайшлі чарадою ў зэкі...
Краіна ўрэшце сама,
як строгая ў кратах турма...

І ўсё ж наастанку хацелася б выказаць зыбкае, няхай пакуль і мала чым праяўленае, спадзяваньне на будучы творчы плён аўтара:

Мроі, мае вы мроі,

я ў мроях жыву героем.
 З мрояў, як з ніў,
 што сабраў я і што набыў?
 З друку, як з базару,
прынёс тры рублі ганарару.
 Лятае каханьня бусліха
 ля мяне гэтак ціха-ціха.
 Дзеля жыцця парадку
 прынясі, бусліха,
 мне буслянятка!

Алесь КАМОЦКІ.

«Наспадзяванае». –

Мінск: Радзіла-плюс, 2004,
 у аўтарскім варыянце, 100 асобн.,
 270 стар., з каляр. фотаўклейкамі.

Наспадзяванае – і гэтак можна было б назваць рэцэнзуемы тут зборнік вершаў і бардаўскіх тэкстаў А.Камоцкага. Памятаю, калісьці (за брэжнеўскім часам) карцела займаец падобную кніжачку У.Высоцкага. Калі ж, падчас вучобы ў Маскве, мне нарэшце пашчасыціла купіць яго першы зборнік “Четыре четверти пути”, выдадзены чамусьці ў выдавецтве “Физкультура и спорт” (1988), то не скажу, што я быў надта расчараваны, проста яшчэ раз упэўніўся – ня ўсё пачуае паэзія, дарэчы, як і ня ўсё напісанае. Прызначэньне бардаўскіх тэкстаў найперш *грамадзянскае*. Для іх мастацкага ўваабленьня неабходны: *асоба* выканаўцы, добры гітарны акампанемент, сцэна і прыхільны слухач... Найбольш вядомыя беларускія барды – Віктар Шалкевіч, Алег Атаманаў ды заяўлены тут Алесь Камоцкі. У кожнага з іх ёсьць прыстойныя літаратурныя тэксты. Вершы, скажам. Аднак ні адзін з іхніх вершаў, прынамсі для мяне ўласна, так і не набыў свайго аўтаномнага паэтычнага жыцця па-за аўтарскім выкананьнем. Што ж, у кожнага мастацкага жанра “свой хлеб”. І – свае спажыўцы (чытачы, гледачы, слухачы). Я памятаю А.Камоцкага ад самага пачатку 90-х гадоў мінулага стагоддзя, калі яшчэ працаваў рэдактарам літаратурна-драматычных праграмаў Беларускага тэлебачаньня. Там жа тады цягнуў сваю *нятворчую лямку* і паэт А.Сыс,

электрыкам – у інжынерна-тэхнічнай службе. Анатоць Ціханавіч (ужо падбіраючыся да зеніту сваёй славы) і прапанаваў мне запісаць тэлеперадачу з таленавітым бардам, паэтам і філосафам па адукацыі А.Камоцкім. Найбольш удалай, наколькі я памятаю, бо да свайго сорамаў ў вытворчым запале палічыў словы М.Багдановіча за Алесевы, была песьня на верш класіка “***За дахамі места памеркла нябёс пазалота...” Асабліва самоцла душу страфа, абраная рэфрэнам:

Музыкі стагнаньне ліецца
 па вулках з бульвара;
 Гараць і агнём машкару
 к сабе вабяць літарні;
 Ўкруг тоўстага шкла яна
 ўецца,
 як лёгкая хмара,
 А к сьветлу прабіцца ня можа...
 і томіцца марна.

З гэтых *пранізьлівых* Багдановічавых словаў і іх *праніклівага* аўтарскага выкананьня і пачаўся для мяне бард Алесь Камоцкі.

Алеся трэба *слухаць*, акунаючыся ў яго туманна-лірычную аўру. Без гітары і голасу Камоцкі адразу ператвараецца ў *файнага*, пакладзіста-памяркоўнага тутэйшага беларуса, з якім, здаецца, яшчэ ня так даўно можна было выпіць і добра-такі пагаманіць “за жыцьцё”... Цяпер, праўда, у Алеся, як і ў мяне, “сухія” дні – што сьвяты, што будні. Зьявіўся час для вольных разважаньняў, а частыя сумесныя выступленьні ў дуэце з Рыгорам Барадуліным, як мне думаецца, усё часцей і неадольней спакушалі яго да “замаху” на паэтычныя *лаўры*. Ну, калі не на *лаўры*, то хоць на паэтычнае *званьне*... У анатацыі да гожа выдадзенай кніжкі аўтар піша: “У *кніжцы сабраная большасьць вершаў і песень, якія напісаў Алесь Камоцкі напрыканцы мінулага стагоддзя. Нешта киталту справаздачы за пэўны кавалак жыцця. Аўтарскі правапіс захаваны*”. Паўстаюць два пытаньні: *справаздачы* для каго і чаму гэта большасьць беларускіх літаратараў прэтэндуе на *свой правапіс*? Адкуль жа ў нас тая адзіная дзяржаўная мова будзе, калі кожны, як хоча, так і лапоча... і як яму чуецца, так яму і пішацца?! Але гэта

бясконца тэма нашых дзіўных *нацыяналістых*... Можа, каб на іх менш зважаць, а прымяніць нарэшце адзіны моўны закон, як тое робіцца ў цывілізаваных і паважаючых сябе краінах?! А то, што ж выходзіць – і дзяржава мову ігнаруе, і самі яе носьбіты і карыстальнікі – таксама? Чым гэта скончыцца? Анічым. Будзе як дагэтуль. І быццам бы ёсьць, і як бы няма. І – мовы, і – носьбітаў.

Працягую лепшы верш з кніжкі А.Камоцкага:

МАЛІТВА

Божа, чаму так – адным дык усё,
Мы ж, хоць і побач, нічога ня маем.
Крыж свой пакорліва неж няём,
Молім цябе, каб пазбавіў адчаю.
Хай сляпы убача,
Хай бязногі скача,
Хай сьпяе зьнямелы.
Твая сіла, Божа,
Усё гэта можа.
Божа магутны, ты недарабіў
Нечага ў нас. Дарабі, калі ласка.
Лігасьці прагнем, а не барацьбы.
Зьлітуйся, Божа, бачыш –
нам цяжка.
Хай сляпы убача,
Хай бязногі скача...
Молім з прадонья
людзкага жыцця,
Хілім галовы прад веліччу
боскай.
Даў дрэнны пачатак –
дай добры працяг.
Перавядзі праз наступную
восень.
Хай сляпы убача,
Хай бязногі скача...

Адзначу яшчэ такія яго адметныя вершы, як “Адвечнае”, “Цяпло”, “Разьвітаньне”, “Мітусьня”, “Родны край”. Пра астатняе ж, як у пэўных выпадках кажуць: альбо добра, альбо ніяк. Памаўчым. Да чарговага выступленьня **выдатнага барда** Алеся Камоцкага.

Марына НАТАЛІЧ (Давыдзенка Н.А.).

«Улітка Вселенной»: лірыка. –

Мінск: «Беларускі кнігазбор», 2005, рэдактар Р.Барадулін, 300 экз., 128 стар.)

Творца, паэт у асаблівасьці, без унутранай самакрытыкі наўрад ці рэалізуе свой талент напоўніцу, з найвышэйшай мастацкай самааддачай. Прыведзены да “НеЛеГАЛізаванага” эпіграф – гэта своеасаблівы ўступ да зборніка паэзіі М.Наталіч (псеўданім Н.Давыдзенкі). Ня думаю, што гэта поза перад чытачом ці спроба апраўданьня за мажлівых паэтычных няўдачы. На маю думку, гэта **нормальны** (а з боку погляду абывацеля, пэўна ж, – *ненармальны*) творчы стан чалавека. Паэта як неардынарнай асобы. І справа тут не ў наіўнай *спробе саварыць вершамі, як умееш*, а ў тым – у каго навучыцца мудраму маўчаньню: **у зор, у неба і травы**. У высокага і прыземленага. У вечнасьці, якая складаецца з часу нараджэньня і сьмерці кожнага канкрэтнага чалавека (ад паэта да далакопа). М.Наталіч – чалавек далікатны і ў той жа час унутрана глыбокі. Навакольных і бытавых рэчы цікавяць яе найперш дзеля таго, каб разгадаць іх сутнасную патэмнасьць. Пранікненьне ў неспазнаны сьвет адушаўлёных і неадушаўлёных рэчаў пашырае ўласны досьвед яе зьмнога жыцьця. Падчас словы паэткі, як жывая вада, *уваскрашаюць*, здавалася б, бездухоўную прыгажосць прыроды, набліжаючы яе да чалавечага стану.

Сорвать не могу цветок –
Будет больно моей руке.
Сорвать не могу цветок –
Сердце моё разорвётся.
Сорвать – не могу, —
Так он прекрасен –
Цветок одинокий.

Абавязкова трэба зазначыць, што Марына Наталіч – чалавек рускі па нараджэньні (з Далёкага Усходу), а не які-небудзь шараговы *рускісны* беларус. Хоць, перафразуючы А.Платонава, можна сказаць, што сёньня і без яе наўрад ці беларускі народ быў бы поўным. Столькі гадоў жыцьця і працы аддадзена *зямлі над белымі крыламі*, што туташняе яе гра-

мадзянства падаецца натуральным. Аднак з урокаў прыродазнаўства мы ведаем, колькі б разоў гадзюка не змяняла сваю знешнюю абалонку, яе ўнутраная сутнасць застаецца нязменнай. Спадаюся, гэтае параўнаньне не падасца паэтцы і яе прыхільнікам наўмысна прыцягнутым, а тым больш абразьлівым. Яно таксама натуральнае, тым больш, што ў сваіх вершах М.Наталіч куды мацней *засільвае* гэтае балючае для яе пытаньне, нібы вярнуць на незваротным:

Но что же мне делать, родимая,
Кромешная, Богом хранимая,
Ты мне полыхаешь костром –
Лихая, безудержно-дикая,
В щедротах и муках великая, —
Я мечена русским тавром...

Можа таму ўсьлед за гэтымі так шчымымі чытаюцца і наступныя радкі, напісаныя таксама аўтарскай крывёю, але... пасья *пераліваньня* яе:

Под пальцами ивы
волны переборы –
Виль-виль-виль, виль-виль-
виль...
На окраине Вильни
белорусская перепёлочка
Слабым голосом просит пить...

І ўсё ж паэтка ў сваім бытаваньні не камплексуе на памежжы дзьвюх культураў. Ды і ўсе мы сёньня міжволі асімілюемся ў гэтым адкрытым сьвеце, робімся, незалежна ад сваіх нацыянальных прывязак, своеасаблівымі *касмапалітамі*, як бы каму гэтага ні хацелася. *Чужое і сваё* спакойна перасякаюць празрыстыя межы нашых духоўных запатрабаваньняў. Усё зямное робіцца паступова ўсеагульным, роўна прыналежным як усяму чалавецтву, так і кожнаму асобнаму чалавеку. Праўда, ёсьць, дзякаваць Богу, адно “але” – спрадвечная крэўная павязь. Гэта тое, што, *адрозьніваючы і вылучаючы нас, захапляе і прыцягвае* адно да аднаго – нацыянальны дух. Спадкаеце таго *адзінага* Боскага *ўдыху*, што спарадзіў *иматлікасьць* людскога дыханьня... І тут *Слова* – найпершы чалавечы аргумент у барацьбе за паднебнае выжываньне, бо

Утратившие речь,

Мы стали легче пыли.
Вселенские ветра
Нам душу прозносили.

Сама ж М.Наталіч, як бачым, *таленавіта* трымаецца свайго *крэўнага* слова, шануючы пры тым і ўсякае іншае. І галоўнае, хай яшчэ па-жаночы і “стыдаючыся” “*страсти своей обнажённой*”, час ад часу, яна, як той сьлімак, высунуўшыся з зямной ракавіны, вылоўлівае сваімі чуйнымі рожкамі-лакатарамі сусьветны эфір паднебнай паэзіі.

Пробегаю по райскому облаку,
Как по белым земным снегам,
Ты узнаешь меня по облику –
И по горьким моим стихам.

Вартае саладжавым не бывае.

І.ЦЭХАНОВІЧ.

«Записки деда»: нататкі для ўнука. –
Мінск: выдавец Віктар Хурсік, 2005,
рэдактар В.Хурсік, 120 экз., 152 стар.

Гэтая кніжка напамінае мне выдадзеныя ў 2002 годзе ўспаміны Іосіфа Голубева “Счастье моё...” Нават словы з анатацыі да яе – “*Упершыню перад намі спаведзь “маленькага чалавека”, які перажыў рэвалюцыйныя падзеі пачатку ХХ стагоддзя, чалавека ичырага, памяркоўнага і назіральнага*” – маглі б, пэўным чынам, адпавядаць і гэтым записам І.Цэхановіча. А яшчэ, падалося мне, падобныя ўспаміны нашых продкаў можна было б выдаваць па тыпу раённых кніжак “Памяць”, акцэнтуючы ўвагу на індывідуальна-асабістым жыцьці і побыце канкрэтнага беларускага чалавека, а не асобна ўзятага рэгіёну. Цепліцца надзея, што такія дзённікавыя записы яшчэ ёсьць, ня ўсе яны згінулі ў ліхалеццях і мажліва захоўваюцца ў скрынях нашчадкаў, пыляцца на гарышчах ды ў дзяржаўных архіўных “*схронах*”... Дарэчы, і выданьню гэтай кніжкі добра-такі паспрыяла мясцовая ўлада, а менавіта Пухавіцкі райвыканкам (выдавец дзякуе таксама паэту С.Панізьніку і В.Пятровічу за арганізацыйную дапамогу). Адным словам, трэба толькі праявіць упартую ініцыятыву ды пераканаць у неабходнасьці такога

выдавецкага праекту дзяржаўныя кіраўнічыя органы, і, глядзіш, справа зрушыцца...

А то ж хіба нецікава, скажам, прачытаць сучаснаму чалавеку, што напрыканцы XIX стагоддзя беларускі селянін не стаяў, як карыкатурна ілюстравалася ў колішніх падручніках па гісторыі, на лапці зямлі адной нагой, абутай у лапці, а ўжо тады, аказваецца, меў сваю немалую гаспадарку: *“две коровы, 5 или 6 овец, свинью, кабана, 3 или 4 поросенка, корей штук 5. Любимая мной лошадь каштанового цвета... Было ещё 3 улья пчёл...”* Няхай і ня кожны селянін меў такую ўласнасць, а толькі той, хто быў з рукамі і з галавой. А што пры І.Цэхановічу ўсё гэта было, няма аніякага сумнення, бо з самага дзяцінства ён *“...любил читать книги и до поступления на службу прочёл полное собрание сочинений Тургенева, Добролюбова, Гончарова, Некрасова. Последнего трудно было достать. Книги эти я брал у дядьки, а дядька у помещика. Я всегда был с книгой. Допустим, лошадь пасется, а я книгу читаю. С 1897 года сам выписывал газеты и журналы, вначале “Родину”, а потом журнал “Нива”.* Родам І.Цэхановіч быў з-пад Мар’інай Горкі, якую яшчэ ў яго быгнасьць перайменавалі ў Пухавічы *“...потому, что когда настроили много железных дорог, оказалось, что на других дорогах есть похожие названия, как-то: Марьино, Горки и т.п. Пассажиры, багаж и грузы ошибочно направлялись не туда куда нужно. От станции Марьино Горка в 7 километрах есть старинное местечко Пуховичи, поэтому станцию решили переименовать в Пуховичи”.* А можа Цэхановічы жылі няблага яшчэ і таму, што рэдка заглядвалі ў карчму. *“Ты не поймешь, что такое кабак (зьявртаецца ён да ўнука – ЛеГАЛ), которого ты, как и другие, не знаешь. (І тут мемуарыст відавочна даў маху. Заўвага – ЛеГАЛа.) Кабак или шинок, — это название на русском языке, а по-белорусски – “карчма”... Кабак считался в то время увеселительным местом для сельских жителей всех полов и возрастов. Там продавались водка и горелка, туда соби-*

рались все кому не лень, в особенности вечерами перед праздничными днями и в праздничные дни до поздней ночи. Покупали и пили в карчме водку родичи с родичами. Напивались её хорошо. Затем ругались, некоторые дрались, мирились, устраивали мировые, опять пили. Водка была очень дешёвая. За три копейки малопьющий человек мог вполне опьянеть. Молодёжь стыдилась открыто пить... Из молодёжи пили только старики, некоторых ожидал призыв в солдаты, приблизительно 20 лет... В будни все были на своих работах...” Ці не таму і натуральны жыцьцёвы рэсурс Цэхановіча на службе памочніка, а пасья і начальніка маленькіх чугуначных станцыяў і пераездаў выглядаў па тым часе даволі-такі зайздросна, да прыкладу, у 1899 годзе на станцыі Шаланы ён атрымліваў на месяц *“30 рублей жалованья и 6 рублей квартирных, к тому же раз в год выдавали 48 рублей на обмундирование... Цены были такими: пуд муки простой ржаной стоил 60 коп., обдирной – 80 коп., пшеничной – 90 коп., 1 руб., 1 руб. 10 коп. – бери на выбор какой желаешь. Брали приблизительно так: 1 кг ржаной обдирной, пуд пшеничной по 1 руб. 10 коп., головку сахара по 1 руб. 50 коп или 2 руб., фунт чаю за 1 руб., селедок фунтов 5 за 15 коп., бутылку водки за 30 коп. Неся эти покупки, уморишься, а начнешь подсчитывать капитал, что израсходовал, оказывается всего рублей 5 или 6 эта провизия стоит, а закуплено – на весь месяц”.* Без каментарыяў (успамін запісваўся ў худыя савецкія гады).

А тое, што І.Цэхановіч быў чалавекам наскрозь беларускім, прасьвечваецца па ўсім тэксьце яго запісаў. Нацыянальная ментальнасць праяўлялася ў кожнай дробязі жыцьця, у кожным канкрэтным выпадку і здарэньні. Ня буду цытаваць, а перакажу тое-сёе сваімі словамі. Вось, да прыкладу, як І.Цэхановічу, едучы на месца новай службы праз рэвалюцыйны Курган, заманулася са сваім спадарожнікам падзвіцца на тамтэйшую дэманстрацыю (паўсюль вылучэньні мае – ЛеГАЛ): *“Видим – народу много идёт с красными флагами... Мы решили пойти*

с ними, **стали самыми последними**. Переходя на перекрёстке улицы, мы увидели, что по ней пешим порядком идёт воинская часть. С другой стороны едут верховые на лошадях и, как одни, так и другие, с ружьями. **Я обратился к своему новому знакомому: “Пойдём на станцию к своему поезду”**. Но он не согласился и пошёл дальше. **Я же повернул обратно**. Военные вышли мне навстречу, но так как я шёл не за толпой, а в противоположную от неё сторону, военные меня не тронули. Я свободно прошёл, через некоторое время послышались выстрелы. **Об этом походе пассажирам говорить побоялся**. Альбо такі факт законапаслушэнства: “К началу войны 1914 года у нас собралось около 600 рублей золотом. Во время войны было распоряжение царского правительства: у кого имеются на руках деньги золотом, необходимо сдать их в сберегательные кассы на книжки. Кто не сдаст – при обнаружении будет рассматриваться как изменник родины. **Погоревали мы, победовали, но деньги в кассу сдали. Там они и пропали**”. Альбо як беларусы называлі новую паслякастрычніцкую рэвалюцыйную ўладу, каб, крый Божа, не пакрыўдзіць альбо не дагadzіць яе новым начальнікам: “Господин-товарищ” или “товарищ-господин”... Считалось, что от такого обращения обиды не должно быть никому. Бывало, что люди боялись большевиков. Потому что многие не понимали, что значит слово “большевик”. Цікава, што ўсе гэтыя запісы, няхай і адрэдагаваныя, у арыгінале запісаныя па-руску, хоць – зноў жа нацыянальная талерантнасць заяўляе пра сябе! – пры іншым уладным дэкрэце маглі б быць і беларускамоўнымі, бо: “В бытность мою на станции Сновская там были организованы курсы украинского языка. Его предполагалось вводить на железных дорогах Украины. **Я в обязательном порядке посетил эти курсы, а по окончании держал испытания и получил свидетельство. На станции Пуховичи в мою бытность начальником тоже были открыты курсы белорусского языка, введены вечерние занятия. Я посетил их, держал испытания и получил удостове-**

рение об окончании”.

Як гэтыя факты ярка характарызуюць мудрасць, прынароўнасьць і жывучасьць беларускага чалавека – ня толькі тадышняга, але і сёньняшняга. І гэта пры тым, **спадары-таварышы**, што ў сям’і І.Цэхановіча “...было очень много книг и журналов – полный шкаф. Журналы с приложением книг вытисывались в течении 20 лет, с 1897 по 1916 год (с начала моей постоянной трудовой деятельности до начала революции)... Были очень хорошие книги: полное собрание сочинений Пушкина, Льва Толстого, Чехова, Горького, Лескова, Данилевского, Сенькевича, Салтыкова-Щедрина, Алексея Толстого, Жуковского, Шеллера-Михайлова, Генриха Гейне, Ленина, Сталина”. Найперш дзякуючы двум апошнім прозьвішчам (а ўсё ж ня першымі яны пазначаныя ў сьпісе, і гэта сьмелая і немалаважная па тым часе дэталё) зроблены і такі запіс: “После собраний пели “Интернационал”... На станции Пуховичи, кроме “Интернационала”, пели ещё на белорусском языке: “Ад веку мы спалі, і нас разбудзілі. Сказалі, што трэба рабіць. Што трэба зямлі чалавеку, што трэба зладзеяў забіць”. Впоследствии эту песню петь перестали. Были разговоры, что её будто бы запретили.”

Адным словам, у кніжцы вельмі яркава адпоставаная нацыянальная ментальнасьць беларусаў: мудрасць, памяркоўнасьць, разважлівасьць, бесканфліктнасьць, паслушэнства, агляднасьць, працалюбства, выхаваньне дзяцей, захаваньне традыцыяў, культура быту і ўнутраная духоўная культура (адукацыя, кнігі, спакойнае стаўленьне да любой пануючай мовы, а па сутнасьці адсутнасьць у асноўнай масе грамадзянаў дзяржаўнага патрыятызму як такога, тым больш нацыянальнага)...

На адваротнай вокладцы кніжкі кінуўся ў вочы рэкламна-гандлёвы слоган выдавецтва: “ЛЕПШЫЯ ВЫДАЮЦЦА Ў ХУРСІКА”. Прачытаўшы і станюча адрэцэнзаваўшы ўжо тры кніжкі гэтай установы, мне падалося, што ў нашым выпадку такі слоган абсалютна адпавядае рэальнасці. “Марка” як кажуць ня

толькі заяўленая, але і вытрымліваецца на адпаведна высокім – мастацкім – узроўні... Рэцэнзуемая кніжка, на жаль, выйшла вельмі малым накладам, а прачытаць яе я раіў бы ўсім зацікаўленым нашай нацыянальнай чалавечай спадчынай. Хоць бы з той прычыны, што далёка ня ўсю праўду-матку пра жыццёбыццё нашых продкаў можна прачытаць у кніжках, часопісах і газетах нават па сённяшнім часе, як, між іншым, не заўсёды тое можна было зрабіць і па цэхановічавым часе, калі, да прыкладу, *“железная дорога вытисывала Петербургскую газету «Новь»... По тем временам эта газета была самая левая. Иногда она выходила в свет с почти чистой первой полосой – цензура не пропускала, вычёркивала то, что было для неё неподходящим”*...

Што ж, праз 100 гадоў тое можна прачытаць у кніжцы І.Цэхановіча. Занатаванае застаецца. Нашчадкамі. І добра, калі яны бяз сораму, а ў бальшыні выпадкаў і з *гонарам* могуць азірнуцца на сваіх продкаў. Як вось у гэтым выпадку.

Рычард БЯЛЯЧЫЦ.

«**Вочы малітвы**»: вершы. –

Мінск: «Беларускі кнігазбор», 2005, рэдактар Ю.Голуб, 300 паас., 180 стар.

Літаратура, паэзія ў прыватнасці, справа абсалютна асабістая. Хочаш – пішы, ня хочаш – не пішы. Хоць лепш, канечне, гучала б іншае правіла: можаш – пішы, ня можаш – не пішы. У залежнасці ад таленту альбо хоць якіх здольнасцяў. У нас жа ўвогуле прыжыўся прынцып вядомай прымаўкі: узяўся за гуж – не гавары, што нядуж. Прасьцей кажучы, калі ўжо зарыфмаваў аднойчы *“выган – выгань”*, то абавязаны рыфмаваць і далей: *“горад – горай”*, *“саюз – беларус”*, *“дача – паддача”*, *“жыцьцё – небыцьцё”*...

Найчасцей менавіта так і бывае. Але і на такі выпадак, дзякаваць Богу, прыжылася свая фармулёўка: з кожнага

правіла ёсць пэўныя выключэнні. І гэта выратоўвае. Паэзію ў тым ліку.

У такім ракурсе цікава глянуць на разьвіццё літаратурнага працэсу на *перыферыі*. Па тым, што там выдаецца, сітуацыя выглядае мала горш, чым у сталіцы. Калі ж паглыбіцца ў кантэкст выдрукаванай *прадукцыі*, то цябе адразу адольвае інерцыйная беларуская мляўкасьць. Аўтары, тэмы, зьмест, стыль, пэтыка сваімі характарыстыкамі не выходзяць за рамкі шматгадовага вопыту, акрэсленага нацыянальнай літаратурнай традыцыяй. Зноў жа, за рэдкім выняткам. Хоць, на беглы погляд, тэматыка вершаў даволі шырокая, аднак укладзеная ў іх філасофія вельмі вузкая. І галоўнае, ня новая.

Я ня думаю, што правінцыйная літаратура задаволілася сваёй другараднасьцю, аднак, апроч кулуарных прэтэнзіяў на больш высокі ранг, яна тое нічым іншым (найперш узроўнем мастацкай творчасці) не пацвярджае. Ёсць аўтары (дарэчы, іх дастаткова і ў сталіцы), якія выдалі “на-гара” па пяць і болей зборнікаў, але так і ня выклікалі зацікаўленасці ў сур’ёзных крытыкаў, кола якіх, шчыра скажам, звязала да небаьспечнага мінімуму, за якім сам літаратурны працэс неўзабаве можа дарэшты размыцца, згубіць сваю пэўную выстраенасць і нацыянальна-культурную значнасць. Тая ж адсутнасць самакрытычнасці ў саміх аўтараў (а гэта ня што іншае як мера адоранасці, маральнасці, начытанасці ды інтэлекту), спараджае няздольнасць да параўнальнага аналізу сваіх тэкстаў з лепшымі ўзорамі гэтага жанру і прыводзіць да патавай сітуацыі, калі мастацкая творчасць, як такая, саступае сваё месца рацыянальнай літаратурнай рабоце.

Зрэшты, раздумаўшыся, прыходзіш да высновы, што па сённяшнім маладухоўным часе людзі, якія займаюцца вершаскладаннем, усё ж запатрабаваныя вышэйшай прыродай і выконваюць ролю своеасаблівых аазісаў у самаствораных грамадскіх пустэлях. Пад іх хутарскімі ідылічнымі *бярозамі* і *крыннічкамі* можна

схавацца ад гарадскога гармідару, задушнага асфальту і механічнай жыццяздзейнасці. Ды вось бяда, нават натурфіласофія ў паэтычных вобразах такіх аўтараў нярэдка ставіць іх удзячнага чытача ў ступар, як, да прыкладу, у вершы “Зайчына пісьмо” ў зборніку Р.Бялячыца (вылучэнні мае – *ЛеГал*):

Подем, подем
Злой зімой...
Покуль сілы, покуль ціша,
Ён апошняя пісьмо
На снягах зайчысе піша.
Пра віно там і пра плоць,
Там аб смерці і аб жыцце.
Не чытаеце, то хоць
Слова ботам не тапчыце.

Адчуваецца, што ўсё сваё грахоўнае аўтар намысліў схаваць у гэтым заячым вобразе, аднак праз нястачу майстэрства многае лішняе – нечакана для яго – вытыркнулася вонкі і стала бачным яго нешматлікім чытачам. А можа я тут перабіраю, і якраз тыя чытачы, на якіх арыентуецца наш аўтар, якраз нармальна ўспрымуць гэтыя яго радкі. Ды яшчэ і языком пацокаюць, маўляў, во, халера, як файна Станіслававіч выкруціў! Сустрэкаў я і такіх павярхоўных (неглыбокіх) чытачоў (у кожнага рэгіянальнага выданьня свой, прыкладна трохсотасобнікавы наклад, і ў кожнага з тых асобнікаў свой, амаль вядомы ці знаёмы паэту, чытач; да сталіцы зборнікі даходзяць толькі з аўтарскай ініцыятывы, якая пераважна далей сяброў-таварышаў і адзелаў крытыкі перыядычных рэспубліканскіх выданьняў не даходзіць). Але нешта мне падказвае, што ў нашым выпадку Р.Бялячыцу хочацца займець водгук менавіта чытачоў сур’ёзных і абазнаных, прасьцей кажучы, літаратурных прафесіяналаў. Такіх як я, скажам.

І я, прынамсі, спрабую аўтара зразумець, хоць паэзія не *разумеецца*, а *вычуваецца* ўсімі пяццю органамі чалавечай істоты альбо, як у М.Гумілёва, калі “под скальпелем природы и искусства/ кричит наш дух, изнемогает плоть,/ рождает орган для шестого чувства”.

А можа, я залішне катэгарычны і пераважная большасць аўтараў з перыфе-

рыі піша проста дзеля свайго ўнутранага духоўнага самасьцьвярджэння, а разам з тым і дзеля сьцьвярджэння роднай мацярынскай мовы, беларускай нацыі, сваёй Айчыны, у рэшце рэшт. У нашых цяперашніх варунках гэта больш чым зразумела і ўхвальна. А колішняе маладое кідкае выслоўе А.Т.Твардоўскага “какой хочу, такой и знаменитый”, мажліва, мае больш шырокую геаграфію і пасыл – з разлікам на перыферычную *несьмяротнасць* ці хоць бы проста добрую людскую памяць? А чаму і не?..

Як піша, не зусім зграбна спрабуючы выказаць класічны быкаўскі вобраз, Р.Бялячыц:

Была завершена, здаецца,
З канцом стагоддзя назаўжды
Ліхая тэма,
Але сэрца
Прасілася жывой вады
З крыніцы той,
Адной, нязменнай,
Пакуль не стала вечным сном.
І незавершаная тэма
Даймае поле скразняком.

Падобнае рэзюме (бяз боязі памыліца) можна падвесці і да кніжкі аўтара гэтых радкоў.

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

«Сполахі далёкіх зарніц»;

Гісторыя ў асобах: эсэ, нарысы. – Мінск: «Мастацкая літаратура», 2005, рэдактар У.Мазго, 2000 экз., 334 стар.

Пра Алесь Марціновіча, як пра крытыка і таленавітага папулярызатара сучаснай беларускай літаратуры і нацыянальнай культурнай спадчыны, многа гаварыць ня трэба. Гэта шырокавядома. У яго ёсць свае чытачы і свае прыхільнікі. Ёсць і тыя, хто недаацэньвае яго *тытанічную* літаратурную працу. У іх свой погляд на тыя ці іншыя рэчы. Заўважу толькі, што РЭЧЫ тыя па вялікім рахунку адны і тыя ж, і ацэнкі іх мала чым розняцца. Нашчадкам жа і спадчынікам Айчыны на карысць будучы усе літаратурныя і гістарычныя *летанісы сённяшніх дзён*. І чым больш іх бу-

дзе, тым лепш, бо з іх параўнальнага аналізу, у рэшце рэшт, і выснуецца аб'ектыўная гісторыя беларускай літаратуры і культуры. Як сёння высноўваецца нашае мінулае са шматлікіх архіўных крыніцаў і прыватных спратаў. Вось і гэтая кніжка А.Марціновіча – сёмая з яго гісторыка-мастацкага цыклу “Хто мы, адкуль мы”. Яе “сюжэтная” разьбежка ў часе сягае больш як за 250 гадоў: ад часоў імператрыцы Кацярыны I да выпрабаваньняў звышчукавых лятальных апаратаў канструктара П.Сухога.

Пра каго яшчэ распавядае гэтым разам А.Марціновіч? Пра Міхаіла Глінку, Антона Мухлінскага, Міхала Эльвіра Андрыёлі, Аляксандра Кавалеўскага, Фёдара Стравінскага, Вітольда Цэраскага, Соф’ю Кавалеўскую, Аляксея Бялінскага-Бірулю, Аляксандра Булатовіча, Казіміра Малевіча.

Паколькі аўтар карыстаўся рознымі архіўнымі і навуковымі і, па ўсім відаць, іншамойнымі артыкуламі і нарысамі пра гэтых людзей, то яго тэксты (у нейкім сэнсе своеасаблівыя “дайджэсты”) ня маюць асаблівых стылістычных і храналагічных хібаў і нараканьняў. Адапаведна і мова гэтых расповедаў вызначаецца дабротным узроўнем.

Найперш хочацца сказаць пра тое, што бальшыня гістарычных “герояў” гэтай гожа выдзенай кніжкі, як бы да нацыянальнай беларускай спадчыны мае не зусім пэўныя, скажам так, ускосныя дачыненні. Аднак ва ўсіх упомненых асобаў хоць і не бяз цяжкасьцяў, але ўсё ж адшукаліся прабеларускія родавыя карані. Ці не таму аўтар кніжкі, ня раз і ня два, змушаны рабіць сваім чытачам, да прыкладу, такія “рэверансы”: “*Так з’явіўся на свет будучы знакаміты кампазітар, заснавальнік рускай класічнай музыкі Міхаіл Глінка. Нарадзіўся на Смаленшчыне, у Ельнінскім павеце (сёння аднайменны раён у Смаленскай вобласці Расіі). Але ня толькі таму, што Смаленшчына – этнічная тэрыторыя Беларусі, хочацца пагаварыць пра яго.*” Пагодзімся, ня толькі, але ж – і таму таксама.

Альбо: “*...як ні ставіцца да Кацярыны I, яна ўсё ж была асобай. Для нас жа яе постаць прыцягальная яшчэ і таму, што Марта Скаўронская, без якой бы не было і імператрыцы Кацярыны Аляксееўны, з тых беларусаў, якія ў розны час, жывучы за межамі Бацькаўшчыны, набылі вялікую вядомасць*”, хоць беларускасьць Кацярыны і да гэтай пары ўсяго толькі меркаваньні (іх шмат прыводзіць на пачатку артыкулу і сам А.Марціновіч – польская, лівонская і шведская версіі – але ўжо напрыканцы чамусьці самаўпэўнена “ставіць гербавую пячатку” Кацярынінай тутэйшасьці). Яшчэ цяжэй падводзіць да беларускай прыналежнасьці геніяльнага матэматыка Соф’ю Кавалеўскую, якая, аднак, і сама не здагадалася, “*што польскі магнат Корвін-Крукоўскі з’яўляўся ніякім і не польскім, а беларускім. (...) На жаль, у сям’і Корвін-Крукоўскіх нічога не ведалі пра сваё беларускае паходжанне*”. Затое цяпер пра гэта ведаем мы. І ўсё ж найбольш трапіна пададзена А.Марціновічам асоба мастака-канцэптуаліста Казіміра Малевіча праз выказваньне філосафа У.Конана: “*К.Малевіч належаў да той часткі інтэлігенцыі беларускага этнічнага паходжаньня, якая мела нават не дзве (як герой аповесці Максіма Гарэцкага “Дзве душы”), а тры душы: закваска яго беларуская, замешаны па-польску, спечаны па-расійску. Верагодна, сваёй аўтэнтычнай бацькаўшчыны будучы рэфарматар мастацтва не заўважыў*”.

Падводзячы рахункі, значу, што дзякуючы такім няпростым росшукам і вымогам нашых сучасьнікаў, у тым ліку і аўтара гэтай кніжкі, мы робімся спадчынна і духоўна багацейшымі. А духоўна багатая нацыя падчас больш трывалай ў часе і чалавечай гісторыі, чым матэрыяльна багатая. Бо і духоўнае, кажуць, праз пэўны перыяд часу матэрыялізуецца ў пэўныя даброты. Таму будзем верыць, што нашыя нашчадкі свайго гістарычнага шанцу ня ўпусьцяць.

